

УДК 342.7-053.215

*Опольська Н.
Вінницький національний аграрний університет*

ПРАВА ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто порушення прав дитини в умовах збройного конфлікту. Визначено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з метою закріплення прав дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту.

Ключові слова: права дітей, збройний конфлікт, порушення прав дитини.

Збройні конфлікти супроводжуються неймовірними економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвом, вбивством людей. Захист дітей в таких умовах є найгострішою проблемою. “Гібридна війна” може зламати не тільки попередні усталені правила, але й дезорієнтувати правові інституції у сфері захисту прав дитини.

Важливість та актуальність теми статті обумовлена тим, що неналежна увага до забезпечення прав дитини в умовах збройних конфліктів, фізична та психологічна травматизація, розвиток культури ненависті, знищення сімейних та соціальних зв'язків, загибель батьків, опікунів, зниження якості освіти, медичних послуг веде до викривленого сприйняття дитиною навколишнього світу, підміни ідеалів, що може відобразитись у поширенні дитячої злочинності, безпритульності, криміналізації суспільства в майбутньому.

Метою статті є концептуальне обґрунтування прав дітей, що постраждали в наслідок збройного конфлікту в Україні та аналіз їх порушень.

Наукове опрацювання проблем захисту прав дитини проводилось вченими різних галузей права. Значний внесок у дослідження теоретико-правових аспектів процесу становлення, розвитку та функціонування прав дитини здійснили українські науковці: Б. І. Андрусишин, Н. М. Оніщенко, Н. М. Крестовська та ін.

Дослідженню проблем захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів присвятили свої праці *Л. С. Волинець, О. О. Кочемировська* та інші.

Незважаючи на гостроту зазначеної проблеми, на сьогоднішній день у вітчизняній юридичній науці недостатньо досліджень, присвячених загальнотеоретичним аспектам забезпечення прав дитини. Поза увагою вчених залишились питання захисту прав дитини, що постраждали в наслідок збройного конфлікту в Україні.

З часу проголошення незалежності зазначена проблема торкалась України лише дотично, а у сфері правового забезпечення прав і свобод дитини було досягнуто позитивних результатів. У 2011 році Комітет ООН відзначив суттєві позитивні зміни, зокрема зниження дитячої смертності, розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, фактичне подолання безпритульності, підтримка сімей з дітьми у складних життєвих ситуаціях.

Однак, починаючи з березня 2014 року, у результаті незаконної анексії території *Автономної Республіки Крим* та активізації спецслужб Російської Федерації у південно-східних регіонах України і її підтримки озброєних угруповань сепаратистів

мали місце і продовжують виникати масові порушення прав і свобод дитини.

В умовах збройного конфлікту права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливо суспільно небезпечні наслідки. Війна завжди була причиною найбільш бруталного порушення прав дитини.

В дитинстві у свідомості людини формуються головні ціннісні орієнтири. Цей період також характеризується особливою залежністю, наївністю, можливістю зловживань або експлуатації з боку інших осіб. Саме тому дитина потребує ефективного правового захисту її прав та свобод особливо тоді, коли потрапляє у неблагополучні умови, коли порушено її права чи свободи.

З метою убезпечення дітей та протидії злочинам щодо них доцільно проаналізувати основні порушення прав і свобод дитини в умовах збройного конфлікту.

Соціальною цінністю і передумовою усіх інших прав є право дитини на життя. Війна є найбільшою загрозою життю дитини. За даними ООН (ЮНІСЕФ) під час бойових дій в Донецькій і Луганській областях було вбито 44 дитини, 160 дітей отримали осколкові поранення [1].

Одним із факторів національної безпеки країни є охорона здоров'я, тому захист права дитини на охорону здоров'я є одним із пріоритетних напрямків державної політики. В районах України, охоплених конфліктом, це право зазнає численних порушень. Поширюються соціально небезпечні та інфекційні хвороби, відбувається скорочення програм імунізації, погіршується доступ до послуг охорони здоров'я. Незважаючи на норми та звичаї, закріплені міжнародним гуманітарним правом, об'єктами обстрілів стають заклади охорони здоров'я, автомобілі швидкої допомоги, існує гостра нестача медичного обладнання та ліків. Неможливість отримати медичну допомогу неспівмірно впливає на найуразливіші групи, перш за все, на дітей, що є прямим порушенням права дитини на охорону здоров'я.

Згубні наслідки мають порушення права дитини на освіту, що має ключове значення для стабільного миру, подальшого відновлення зруйнованих регіонів. У зоні проведення антитерористичної операції не мають змоги функціонувати дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади, що шкодить безпосередньо розвитку дітей.

Тільки в західній частині Донецької області знищено понад 150 шкіл, близько 50 тисяч дітей не мають змоги навчатися в нормальних умовах. Школи, всупереч міжнародним нормам, піддаються нападам та використовуються військовими як казарми, склади тощо [1].

Офіційної інформації, щодо порушень права дитини на захист від усіх форм насилля немає, однак ЗМІ наводять приклади трудової, сексуальної експлуатації дітей.

Факти насильства щодо дітей у ході збройного конфлікту, як правило, залишаються прихованими як через недоступність районів, охоплених військовими діями, так і через мовчання постраждалих через страх перед соціальним відчуженням або помстою. Жертви насильства, зазвичай, залишаються поза досяжністю заходів зі звільнення, реінтеграції та надання правової допомоги, хоча потребують доступу до правосуддя та послуг реабілітації та соціальної інтеграції [2].

Крім того, у Донецькій та Луганській області загострення жорстокого ставлення до дитини інколи зумовлено переконанням, що діти відповідають за дії батьків.

Словесні образи дитини через її політичні погляди, погрози з боку сусідів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, обвинувачення, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини – усе це є прикладами емоційного насильства над дитиною.

Численних порушень зазнає право дитини на сімейне виховання. В умовах збройного конфлікту підвищується ризик зростання сирітства, у тому числі і соціального. Прямим порушенням права дитини на сімейне виховання є людські втрати у зоні військового конфлікту, оскільки гинуть в основному люди, які мали сім'ї та виховували дітей.

Багато є випадків, коли батьки залишаються на окупованих територіях з надією, що завтра все мине, припиняться обстріли, а дітей тимчасово відправляють на безпечну відстань до інтернатів, санаторіїв тощо. Це суперечить принципам сімейного виховання дитини.

Тісно пов'язане із правом на сімейне виховання право вибору місця проживання дитини. За даними Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ загальна кількість українців, які були змушені покинути домівки внаслідок конфлікту близько півтора мільйона осіб, понад 136 тисяч із них - діти. Загалом від наслідків конфлікту в Україні страждають близько 1,7 мільйона дітей [1].

Тимчасове переміщення є найбільш прийнятним для захисту життя та здоров'я дитини. Але діти зазнають психологічних страждань через те, що втратили своє звичне оточення, друзів і живуть сьогодні в зовсім іншому середовищі.

Л. С. Волинець наводить приклад, коли із зони АТО відмовилась виїхати 14-ти річна дівчинка. Вона жила в інтернаті, але поруч з інтернатом жила її старенька бабуся. Іншим прикладом є випадок із дітьми, старшими за 14 років, переселеними із Донецького регіону, які зразу ж після приїзду у центральну Україну влаштували страйк: вони сказали, що не хочуть бути з “бандерами”. Діти часто є носіями переконань дорослих. І понад п'ять днів довелося їм пояснювати, що їм ніхто не бажає зла [3].

Внаслідок збройного конфлікту на Сході в Україні знову з'явилося явище безпритульності дітей.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини виокремлює ще одну проблему: чоловіки, які підтримують “ДНР” та “ЛНР”, перешкоджають дружинам, у т.ч. із малими дітьми, покидати зону конфлікту [4]. Додатково бойовики забороняють переміщати дітей за межі контрольованих ними територій Луганської та Донецької областей, крім Російської Федерації [5].

Діти внаслідок вікових особливостей розвитку становлять групу осіб, що характеризується наївністю, довірливістю, залежністю від інших осіб. Вони є однією з найменш захищених верств населення і їм найважче пережити жахи війни.

Через піддатливість до різних маніпуляцій та зловживань із боку дорослих важливе значення має право дитини на захист від втягнення в бойові дії і збройні конфлікти. Вперше в Україні з'явилась “діти-комбатанти”. Відповідно до термінів міжнародного права це діти, які залучені до участі у збройних конфліктах.

У Маріуполі Донецької області правоохоронні органи затримали групу підлітків, які готували диверсії на території міста на вимогу терористів.

Одним із російських телеканалів поширив інформацію про малолітніх хлопців з батальйону “Восток”. Так званий “син полку”, 10-класник Андрій Іванхо був

прийнятий на службу в батальйон “Восток” на прохання батька, одного з місцевих командирів [6].

Незважаючи на те, що Україна ратифікувала низку міжнародних конвенцій, які категорично забороняють участь дітей у збройних конфліктах, один із українських телеканалів також схвально охарактеризував історію про 17-літнього Євгена. У цьому році він вступив до вищого навчального закладу, але покинув навчання, взяв зброю і пішов воювати в зону АТО [7].

Через такі сюжети у суспільстві формується схвальне ставлення до забутих “піонерів-герів” і сьогоднішніх “дітей-комбатантів”, хоч це грубе порушення прав дитини. Ст. 30 Закону України “Про охорону дитинства” передбачає, що участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, створення дитячих воєнізованих організацій та формувань, пропаганда серед дітей війни і насильства забороняються.

Уповноважений Президента з прав дитини М. Кулеба зазначив, що “на жаль, ми не маємо сьогодні чіткої цілісної картини про те, що відбувається з дітьми та сім’ями в зоні АТО. Вся статистика приблизна” [8].

Основними нормативно-правовими актами щодо захисту дитини в збройних конфліктах належать: Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (Протокол ратифіковано Законом України № 1845-IV (1845-15) від 23.06.2004); Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 (Конвенцію ратифіковано Законом України № 2022-III (2022-14) від 05.10.2000); Закон України “Про охорону дитинства” (із змінами № 76-VIII (76-19) від 28.12.2014); Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” (із змінами № 77-VIII від 28.12.2014); Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремим категоріям громадян” № 835/2014 від 29.10.2014 р.

Аналізуючи досвід тимчасового переміщення дітей із зони збройного конфлікту, можна зробити висновок, що в умовах війни законодавство щодо захисту прав дитини не діє.

Як зазначає Л. С. Волинець незважаючи на те, що півтора місяці не працювало казначейство, інтернати не мали за що купувати продукти харчування, діти не голодували і не хворіли. Працівники інтернатів, які були оточені снайперами, із ризиком для свого життя, привозили продукти харчування і ліки. У цих людей не було правил поведінки в умовах збройного конфлікту, але вони повелися героїчно виключно на основі людяності [3].

Діючі нормативно-правові акти спрямовані на захист прав дитини, поліпшення соціального захисту дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, удосконалення державної системи опіки.

Загострення конфлікту на Сході України зумовило необхідність удосконалення законодавчого забезпечення захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. Існують норми законодавчих актів, які “не спрацьовують”, або не в повній мірі відповідають захисту прав дитини в умовах збройного конфлікту.

Закон України “Про охорону дитинства” до дітей, що мають право на особливий захист і допомогу з боку держави відносить:

- дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; безпритульних дітей;
- дітей-інвалідів та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку;

– дітей, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф;

– дітей, уражених ВІЛ-інфекцією та хворих на інші невиліковні та тяжкі хвороби;

– дітей-біженців;

– дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Більшість дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту на Сході України не належать до жодної із наведених у законі категорій дітей, що потребують особливого соціального захисту та підтримки з боку держави.

Дитина-біженець вживається у законі як дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни.

Дитина, яка потребує додаткового захисту – це дитина, яка не є біженцем але потребує захисту, оскільки вона була змушена прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок виникнення загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження.

Дитина, яка потребує тимчасового захисту – це дитина, що є іноземцем або особою без громадянства яка постійно проживає на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії тощо.

Проаналізувавши численні порушення прав дитини, слід зазначити, що військові дії є грубим порушенням прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, сімейне виховання, захист від усіх форм насилля та втягнення у воєнні дії і збройні конфлікти, вибору місця проживання дитини та ін. Ці діти мають право на особливий захист і допомогу з боку держави.

З метою забезпечення та захисту прав дітей, що постраждали внаслідок збройного конфлікту доцільно до ст. 28 Закону України “Про охорону дитинства” внести зміни: “Дітям, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, військових дій, стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, держава забезпечує всебічну підтримку”.

У статті 1 Закону України “Про охорону дитинства” визначити, що до дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту належать: діти-переселенці; діти, які отримали фізичну чи психологічну травму внаслідок бойових дій; діти, що стали жертвами фізичного чи психологічного насилля внаслідок бойових дій; діти, батьки яких воюють на боці бойовиків; діти, батьки яких загинули чи поранені під час АТО; діти-комбатанти, які беруть (брали) участь у військових діях.

Названі групи дітей постраждали внаслідок збройного конфлікту, зазнали порушень, законодавчо закріплених і гарантованих державою, прав та свобод. Кожна із наведених категорій дітей потребує визначення окремого правового статусу для всебічної реалізації законних інтересів дитини.

Для ефективного забезпечення прав і свобод одного лише вдосконалення законодавства недостатньо. Держава зобов'язана створювати ефективні гарантії реалізації прав дітей в умовах збройного конфлікту, здійснювати соціальні функції, особливо у галузі охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, створити ефективний механізм захисту прав і свобод дитини, що постраждали внаслідок збройного конфлікту.

Використані джерела:

1. Діти в Україні // Звіти ЮНІСЕФ про ситуацію в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unicef.org/ukraine/ukr>. – Назва з екрану.
2. Ежегодный доклад Специального представителя Генерального секретаря по вопросу о детях и вооруженных конфликтах Лейлы Зерруги (A/HRC/25/46), 26 December 2013.
3. *Волинець Л. С.* Війна – це найбрутальніше порушення прав дитини / Л. С. Волинець // День. Київ. ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua>. – Назва з екрану.
4. Сексуальне та гендерне насильство у військовому конфлікті в Україні [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://women-union.org.ua>. – Назва з екрану.
5. За 9 місяців 2014 року до Омбудсману вже надійшло 800 звернень або повідомлень про порушення прав дітей в Україні. [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua>. – Назва з екрану.
6. “ДНР” та “ЛНР” дітей використовують для диверсій та охорони блокпостів // Експрес онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expres.ua> – Назва з екрану.
7. Сирітству – ні! // Всеукраїнська громадська організація “Магнолія” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magnolia.org.ua> – Назва з екрану.
8. Уповноважений Президента Геращенко наголошує на неприпустимості порушення прав дітей у зоні конфлікту на Сході України // Офіційне представництво Президента України Петра Порошенка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>. – Назва з екрану.

Ополская Н. М. Права детей, которые пострадали в результате вооруженного конфликта в Украине.

В статье рассмотрено нарушение прав ребенка в условиях вооруженного конфликта. Определены предложения относительно совершенствования действующего законодательства с целью закрепления прав детей, которые пострадали в результате вооруженного конфликта.

Ключевые слова: права детей, вооруженный конфликт, нарушение прав ребенка.

Opolska N. M. Rights for children that suffered as a result of the armed conflict in Ukraine.

The article is about the regulation of the rights of children affected by armed conflict in Ukraine. Define proposals for improving the existing legislation to improve social protection and special support from the state of children affected by armed conflict.

Keywords: children's rights, armed conflict, violations of children's rights.

ОСВІТНЄ ПРАВО

УДК 37.014.24(477)

Кархут О. Я.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена проблемам трансформації української освіти у контексті європейської інтеграції, реалізації певних заходів для поступового включення України в європейський освітній простір, питанням реформування вітчизняної системи освіти з огляду на нові світові стандарти.

Ключові слова: освіта, правове регулювання, освітнє право, інтеграція, реформування.